

*В.С.Лозовий,
м. Кам'янець-Подільський*

Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету в добу революції (1918–1920 рр.)

У статті зроблено спробу висвітлити основні напрямки діяльності бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету і показати її значення для національного відродження в період революції 1918-1920 рр.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський державний український університет, бібліотека, діяльність, революція.

Надзвичайно важливу роль у діяльності вищих навчальних закладів в добу Української революції відігравали бібліотеки, оскільки вони були не лише джерелами інформації, необхідної для навчальної та наукової роботи але й осередками формування національної свідомості українського народу. Різні аспекти діяльності бібліотеки К-ПДУУ висвітлювали в своїх роботах Л.Биковський [1], О.Завальнюк [2], В.Ляхоцький [3], Ю.Олійник [4] В.Пархоменко [5], В.Прокопчук і Л.Філінюк [6], С.Сірополко [7] та інші.

Метою даного повідомлення є з'ясування основних напрямків діяльності бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету (К-ПДУУ) в 1918-1920 рр.

17 серпня 1918 р. у Кам'янці-Подільському засновано державний український університет – першу вищу українську школу на Поділлі. У 1918-1920 рр. навколо вищого навчального закладу зосередився досить потужний науково-викладацький склад. Ректор І.Огієнко залучив до праці у вузі відомих українських істориків та мовознавців Д.Дорошенка, В.Клименка, В.Біднова, П.Клепатського, Л.Вілецького, І.Любарського, М.Драй-Хмару та ін.[8]. Відтак, університет став важливим осередком національного відродження та відновлення історичної пам'яті українського народу. Значну роль у цьому відіграла бібліотека вузу, яка розпочала свою роботу 5 вересня 1918 р., за півтора місяці до офіційного відкриття університету. На кінець 1919 р. її штат складався з бібліотекаря (завідувача), трьох його помічників та 14 службовців, більшість з яких були студентами вузу[9].

Слід наголосити, що в 1919-1920 рр. у бібліотеці Кам'янець-Подільського університету працювали відомі книгознавці та бібліографи

С.Сірополко, Л.Биковський, Ю.Іванів-Меженко, М.Ясинський. Вони доклали багато зусиль для налагодження роботи книгозбірні. Завідувачем бібліотеки призначено С.Сірополка, автора численних статей з бібліотекознавства, який в 1919 р. у Кам'янці-Подільському видав книгу "Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла" [10]. Ця книга була своєрідним "порадником-інструкцією" по заснуванню народних бібліотек та проведенню в них роботи.

Велику роботу з впорядкування бібліотеки, створення систематичного каталогу та пропаганді бібліотечної справи провів бібліотекар Л.Биковський. У Кам'янець-Подільських часописах він вів рубрики з бібліографії. Л.Биковський вперше склав алфавітний покажчик брошур і статей українських авторів по бібліотекознавства, який в квітні 1920 р. нараховував 39 назв. Це була неоціненна допомога бібліотекарям – початківцям. Л.Биковський стверджував "... що стан бібліографії є найкращим показником ступеню культури даного народу"[11]. Відтак, всі свої сили віддавав розвитку української бібліографії.

Ю.Меженко надрукував у Києві в 1919 р. книгу з бібліографії "Міжнародна децимальна бібліографічна класифікація", яка використовувалась при статистичній обробці бібліотечного матеріалу університетської книгозбірні[12]. У бібліотеці вузу знаходилося 85 примірників цієї книги. Її замовляли різні організації, зокрема для створення сільських кооперативних бібліотек Вінницького регіону"[13].

Спочатку основну увагу звернули на комплектування фондів, оскільки потрібно було забезпечити літературою три факультети – історико-філологічний, фізико-математичний та богословський. Деяко пізніше відкрились сільськогосподарський та правничий факультети. Працівники бібліотеки багато зусиль доклали до поповнення бібліотечних фондів. Розроблено плани закупівлі книг у Києві, Одесі, Харкові, придбання бібліотеки відомого вченого М.Туган-Барановського.

Для отримання необхідної літератури використовувались будь-які можливості. Прагнучи забезпечити наукову роботу з історії, бібліотекарі апелювали до міністра народної освіти УНР, щоб позитивно вирішилось питання про передачу Кам'янець-Подільською Духовною семінарією до університетської книгозбірні усіх томів "Сборника императорского исторического общества". Крім того, з Кам'янецької гімназії просили передати для викладання класичної філології наявні томи грецьких і римських авторів, а також "Журнали министерства народного просвещения"[14].

Формування фондів бібліотеки проводилось з урахуванням замовлень викладачів та студентів університету і проходило

швидкими темпами. Вже в 1919 р. книгозбірня налічувала 19872 книги, а в жовтні 1920 р. – 33258 примірників творів друку[15].

Через постійні утиски російським імперським режимом української мови та культури, обмеження книгодрукування, відчувався значний дефіцит літератури з усіх українознавчих тем. Викладачі університету своїми силами намагалися усунути цей дефіцит і значну увагу приділяли вивченню вітчизняної історії, географії, етнографії тощо. Необхідно було якнайшвидше розробити і надрукувати нові підручники, посібники та курси лекцій для студентів, просвітян, широкого загалу населення. Спочатку для опублікування університетських матеріалів ректор І.Огієнко користувався послугами різноманітних видавництв, які евакуювалися до Кам'янця-Подільського, зокрема “Час”, “Дністер”, Правобережної філії Катеринославського видавничого товариства. Надалі для оперативного видання книг в університеті створено друкарню. У добу революції побачили світ праці університетських викладачів “Історія української мови” І.Огієнка, “Слов’янознавство” М.Драй-Хмари, “Що читати по історії України: коротенька історіографія України”, “Народність чи національність” Л.Білецького, “Географія України”, “Основи географії”, “Фізична географія” В.Гериновича, декілька літературознавчих праць П.Клепатського. Підготовлено до друку ще 10 книг, але в умовах війни цей задум не вдалось реалізувати[16].

Значна увага приділялась в університеті дослідженню історії подільського регіону. У вузі засновано кафедру історії та культури Поділля. Відомий політичний діяч та історик Д.Дорошенко видав на допомогу студентам книгу “Про минулі часи на Поділлі”. Визначний поділлєзнавець Ю.Сіцінський, який викладав краєзнавчі спецкурси, надрукував “Начерки з історії Поділля”, приват-доцент Л.Бялковський працю “Поріччя Мурафи XV-XVI ст.”

Бібліотека університету співпрацювала з видавництвами, які в 1919-1920 рр. перебували в Кам'янці-Подільському. Для освітніх потреб видавництво “Дністер” надрукувало твори класиків української літератури Т.Шевченка, С.Руданського, Лесі Українки, В.Стефаніка та ін. У кам'янецьких видавництвах побачили світ підручники, історичні, мовознавчі, літературні твори “Хрестоматія з історії української літератури, посібник для шкіл” Л.Білецького, “Український мандрівний філософ Г.Сковорода” Л.Клепатського, “На руїнах Січі”, “Славні побратими”, “Запорізька слава”, “Над Кодацьким порогом” А.Жащенка, “Історія України, виложена народними думами і піснями”, “Історія українського народу. Підручник для гімназій і початкових курсів вищих шкіл”, “Поділля, історико-географічний нарис” Н.Григорієва-Нашого”[17]. Всі ці книги

були у фондах бібліотеки Кам'янець-Подільського університету і користувалися попитом у студентів. Широке впровадження українознавчої літератури у навчальний процес сприяло українізації освіти, формуванню у молоді національної свідомості.

У книгозбірні вузу знаходився і широко використовувався у навчанні студентів популярний двотижневий педагогічний журнал "Освіта", в якому з'являлися статті викладачів університету І.Огієнка, Л.Білецького, В.Біднова, П.Бучинського, М.Драй-Хмари та ін.

Оскільки в усі сфери політичного, соціального та культурного життя в Українській Народній Республіці впроваджувалась українська мова, а більшість населення слабо володіла літературною мовою, потрібна була значна кількість довідкової та словникової літератури. Значною подією стало видання двотомного "російсько-українського словника", підготовленого кам'янецькими просвітянами С.Іваницьким та Ф.Шумлянським. Його надруковано коштом Подільської губернської народної управи, яка й подарувала 25 примірників університетській книгозбірні. Це видання зацікавило бібліотеку Наукового товариства ім.Т.Шевченка у Львові, і вона просила бібліотеку кам'янецького вузу вислати зазначений двотомник до Львова[18].

Крім того, Кам'янець-Подільською філією Катеринославського видавництва було видано працю професора університету М.Хведоріва "Московсько-українська термінологія елементарної математики". У книгозбірні університету ці видання користувалися попитом серед студентів, адже у вузі, крім українців, навчалось багато євреїв, росіян, поляків та представників інших національностей.

Зусиллями ректора І.Огієнка та викладацького складу в 1919-1920 рр. побачили світ 5 томів "Записок Кам'янець-Подільського державного українського університету". У них друкувалися окремі лекційні курси й уривки з посібників та підручників, які надалі виходили окремими виданнями. У I томі, редагованому приват-доцентом і літератором М.Драй-Хмарою, вміщена інформація, присвячена відкриттю університету. У II томі подано наукові статті та річний звіт про роботу вищого учбового закладу. У III та IV томах надруковано юридичний словник українською мовою. В останньому, V томі, вміщено підготовлений на богословському факультеті переклад українською мовою "Нового Заповіту. Діяння святих апостолів"[19].

Університет мав свої періодичні видання. Це передусім орган Спілки службовців Кам'янець-Подільського державного українського університету науково-популярний місячник "Наше життя", перший номер якого вийшов у липні 1920 року. У редакційній статті

засначалося, що часопис започатковано, щоб “задовольнити потребу у висловлюванні своїх думок і почувань, а також думок і почувань всіх тих, хто свідомо ставиться до своєї Батьківщини, до її історії, сучасності і майбутності. Тому на сторінках “Нашого життя” ми будемо, в першу чергу, містити все те, що торкатиметься культурного життя нашого університету, а також культурного життя Кам'янця і України. Крім того, “Наше життя” одводитиме місце розвідкам наукового характеру з різних питань і, нарешті, міститиме матеріали, що освітлюватимуть громадське життя”[20].

У часописі велика увага приділялася книгознавству та бібліотекознавству, оскільки його фундатори розуміли, що “все наше відродження базується на книжці і виключно від неї залежить вся наша будучність”. Оскільки в 1919-1920 рр. у Кам'янці-Подільському певний час перебували вищі органи державної влади УНР і тут розгорнули діяльність багато всеукраїнських видавництв, редакція висунула пропозицію про формування при університеті фондів великої національної бібліотеки. У своєму зверненні “До видавничих товариств м. Кам'янця” колектив часопису закликав надсилати до книгозбірні університету по два примірники творів друку, що побачили світ у Кам'янці-Подільському. “Це виникає з того природного пієтету, з яким необхідно відноситися до вищої школи, як до осередка студіювання думок всього людства”[21].

Часопис активно порушував проблеми вузівської книгозбірні. У другому числі “Нашого життя” вміщено “Матеріали до статистики фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського університету” працівника книгозбірні, бібліографа М.Ясинського. Він вперше робить спробу систематизувати матеріали та всебічно проаналізувати роботу університетської бібліотеки за травень-червень 1920 р. Редакція мала намір й надалі друкувати матеріали до статистики бібліотеки[22].

В університеті також виходив науково-літературний журнал “Нова думка”. Цей часопис відображав погляди переважно студентства і став органом ради студентських представників. Вже в перших номерах було звернуто увагу на найбільш пекучу для студентства проблему відсутності підручників та посібників: “Без підручників і більш – без українських підручників, найбільшої суми знання студент не придбає і розвою загальнонаціональної свідомості прислужиться найменше. А від цього підупадає значення Державного університету, як розсадника наукових ідей, як головного чинника національного розвитку, національної культури, національного поступу до об'єднання всіх розпорошених сил нації, до створення тривалого правного стану рідному краю, який йому належить серед

усіх держав світу”[23]. Відтак, Рада студентських представників вважала за необхідне, щоб на видавництво лекцій було асигновано 400000 крб., щоб тим самим забезпечити потребу в підручниках.

Перші два номери “Нової думки” вийшли за редакцією Ю.Липи, третій – В.Поліщука, для редагування четвертого номера запрошено І.Шевченка (І.Дніпровського). Крім студентів, до редколегії входили й викладачі, зокрема І.Огієнко, В.Біднов, Й.Пеленський, М.Драй-Хмара, Л.Білецький та інші.

На шпальтах часопису значна увага приділялася публікаціям та аналізу літературних творів, складанню бібліографічних видань за галузями знань для бібліотек вищих навчальних закладів. Журнал ознайомив своїх читачів з творами відомих західних авторів П.Верлена та Ф.Ніцше, а також українських літераторів М.Драй-Хмари, І.Липи, Д.Бузька та інших. Тут надруковано наукові розвідки: “Деякі питання української літературної мови” В.Самійленка, “Новітній напрям” В.Поліщука, “Замітки про кубизм” Ю.Липи. Дав згоду співпрацювати з журналом завідувач бібліотеки університету С.Сірополко.

Бібліотекарі та викладачі університету у важкий час війни та громадянського протистояння не лише намагались акумулювати для навчальної та наукової роботи книжковий фонд, але й зберегти для нащадків архівні документи про видатних українських діячів. 21 лютого 1920 р. до бібліотеки університету передано справу народного месника Устима Кармелюка в 4-х частинах. Наголошувалося, що ці справи мали велике значення для історії України “і повинні бути збережені, як історичні документи Української держави”[24]. Під керівництвом професора П.Клименка матеріали про діяльність У.Кармелюка досліджували студенти університету.

У жовтні 1920 р. виконуючий обов’язки завідувача книгозбірні вузу М.Ясинський, підводячи підсумки роботи за два роки її існування, з оптимізмом писав: “...Бібліотека нашого університету починала жити, працювати, закладаючи перші цеглини великої будівлі, яка мусить зрости і стати на рівень світових бібліотек, упорядкованих згідно вимог сучасного бібліотечного знання”[25]. Однак, прагненням відомого бібліографа не судилося здійснитися. Після захоплення Кам’янець-Подільського більшовиками університет зазнав низки реорганізацій і його бібліотеку було розпорощено серед кількох закладів.

Отже, у період революції (1918-1920 рр.) книгозбірня Кам’янець-Подільського державного українського університету відіграла визначну роль у підготовці національних кадрів, у просвітницькій праці на благо України.

Примітки

1. Биковський Л. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету (Спомини). – Нью-Йорк; Вінніпег, 1949. – 8 с; Його ж. Книгарні – бібліотеки – академія: Спомини (1918-1922). – Мюнхен; Денвер: Вид-во “Дніпрова хвиля”, 1971. – С.45-53.
2. Завальнюк О.М. Професорсько-викладацька корпорація і фундаментальна бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наук. праць – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. – Т.10. – С.289-300.
3. Ляхощкий В. Бібліотека Кам'янець-Подільського університету // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Іст. науки. – Кам'янець-Подільський, 2000. – Т.4 (6). – С.305-315; Його ж: Ректор Іван Огієнко і бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету // Пам'ятки України: історія та культура. – К., 2000. – №3-4. – С.70-74; Його ж: Тільки книжка принесе волю українському народові... Книга, бібліотека, архів у житті Івана Огієнка (Митрополита Іларіона). – К.: Вид-во ім.О.Теліги, 2000. – С.335-367.
4. Олійник Ю.В. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету: шляхи становлення та розвитку // Бібліотеки у створенні єдиного інформаційного простору Хмельниччини: матер. обл. міжвід. наук.-практ. конф. – Хмельницький, 2004. – С.134-138.
5. Пархоменко В.М. З історії бібліотеки Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 1998. – С.59-65.
6. Прокопчук В.С., Філінюк Л.Ф. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту. Історичний нарис. – Кам'янець-Подільський, Аксіома, 2009. – 284 с.
7. Сірополко С.О. Історія освіти в Україні. – К.: Наукова думка, 2001. – С.426-496.
8. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф.582. – Оп.2. – Спр-6. – Арк. I -7; Спр.26. – Арк. 10.
9. Там само. – Оп. 1. – Спр.89А. – Арк.43.
10. Там само. – Оп.2. – Спр.190. – Арк.6.
11. Наш шлях (Літературно-науковий додаток). – 1920. – (Ч.6.). – 11 квітня); Наш шлях. – 1920. – (Ч.98). – 20 травня.
12. Ясінський М. Матеріали до статистики фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського університету // Наше

- життя. – 1920. – Ч.2-3. – С.65.
13. ДАХО. – Ф.582. – Оп. I. – Спр.99. – Арк.55.
  14. Там само. – Спр.93. – Арк.4-5, 47.
  15. Там само. – Спр. 100. – Арк.2.
  16. Там само. – Спр.13. – Арк.5.
  17. Баженов Л.В. Историчне краєзнавство Правобережної України ХІХ – на початку ХХ століть. – Хмельницький, 1995. – С. 143-144.
  18. ДАХО. – Ф.582. – Оп.1. – Спр.89А. – Арк.60; Спр.93. – Арк.12.
  19. Тимошик М. “Лишусь навіки з чужиною...” Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське національне відродження. – Вінніпег-Київ, 2000. – С.288.
  20. Наше життя. – 1920. – Ч. 1. – С. 1.
  21. Там само. – С.26.
  22. Там само. – Ч.2-3. – С.65-78.
  23. Нова думка. – 1920. – Ч. 1-2. – С.64-65.
  24. ДАХО. – Ф.582. – Оп. 1. – Спр.99. – Арк. 10.
  25. Там само. – Спр.100. – Арк. 1.

В статтю зроблено спробу розкрити основні напрями діяльності бібліотеки Каменець-Подільського державного українського університету і показати її значення для національного відродження в період революції 1918-1920 рр.

Ключевые слова: Каменець-Подільський державний український університет, бібліотека, діяльність, революція.

УДК 027.7:378.4(477.43)К-ПДП:070

*С.О. Кантлін,
м. Кам'янець-Подільський*

Бібліотека Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту на сторінках газети “Радянський студент”

У статті аналізуються публікації працівників бібліотеки та її читачів, надруковані в інститутській газеті “Радянський студент” з метою вивчення діяльності бібліотеки Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту з 1968 по 1990 роки.